

Hundborg-Gjærstøl mose

Elsa Brandt Lassen

Da artiklens forfatter afleverede nogle papirer om Hundborg mose til museet, blev hun opfordret til at skrive lidt om sit kendskab til mosens historie før udtørringen i 1960'erne. Det er denne redegørelse, der bringes her.

Meget har jeg fået fortalt af min farfar, Peter Dybdahl (1848-1933). Han boede sammen med os til sin død (da var jeg 15 år). „Bedste”, som vi kaldte ham, var født på Gjærstøl-siden af mosens, men han kom til at bo på et lille husmandssted på Hundborg- siden.

Peter Dybdahls gamle hus, som blev nedrevet ca. 1920, da Carl Dybdahl havde købt en ejendom ovenfor på bakken. Der byggede han nyt stuehus 1920, og siden byggede han om på udhusene.

Han fortalte, at i hans fødehjem - og også hos ham selv - havde de æltet tørv med benene. Det vil sige at blande vand og tørvejord til en grød, som de formede i træforme til tørv. De fleste gårde og huse havde parceller, så de var selvforsynende med brændsel. Nogle få med jord på de yderste dele af mosens (landingen) lavede „skæretørv”, fordi jorden var for løs til at ælte. Det foregik med en dertil indrettet kniv på langt skaft, som man brugte til at skære lodrette riller nedad for derefter at skære tørvene vandret ud og lægge dem til tørre. Det var dog en lille del af tørvfremstillingen.

Carl Dybdahls tørvemaskinehold 1917. Carl Dybdahl står som nr. 3 fra venstre.

„Bedste” havde 8 børn, hvoraf de 7 rejste til Amerika. Der havde de en farbror, som tog godt imod dem og hjalp dem i gang; og det gik dem alle godt. Den yngste - min far Carl Dybdahl (1894-1963) - havde også lyst, men nænnede ikke at rejse, da han havde set, hvor ondt det gjorde forældrene at sige farvel til hans søskende. Efter konfirmationen kom Carl som de fleste jævnaldrende ud at

tjene, men da hans mor efterhånden blev mere svagelig (død 1917), var han hjemme.

Mosens havde min fars store interesse, og han øjnede gode muligheder der. Da var der konstrueret æltemaskiner trukket af motorer. Carl var 19 år, da han købte en sådan. Der var 5-6 af dem dengang. En æltemaskine var ca. 3-4 meter lang. Bagest var monteret en vandpumpe, som var trukket af tandhjul; og den pumpede vand op i maskinen via en slange ned i vandhullet, som var opstået ved den forrige gravning.

De første år, jeg husker, var motorer drivkraft. Senere blev det en traktor, som også flyttede æltemaskinen frem. Som regel blev vandstanden for høj i tørvegraven. Derfor måtte en motor startes for vandsneglen, som pumpede vandet ud i kanalen. Så kunne der graves jord længere ned.

Frokostpause i mosens 1917. Carl Dybdahl og Olga Carlson sidder længst til højre - de blev gift 1918.

Tørvfremstillingen startede med, at 2-3 mand gravede jord op og smed op til en mand, som fyldte det videre til bagenden af maskinen. Senere blev konstrueret en elevator, som gjorde det lettere at være „jordkaster”. Jorden væltede nu af elevatoren og direkte i æltemaskinen.

Maskinen havde en aksel i midten besat med masser af roterende knive. Når jord og vand (regulerbar ved pumpen) nåede frem i maskinen, var det en passende grød. Næste mand stod ved modsatte side med sin trillebør kørt hen for en bred lem, som han åbnede, indtil hans trillebør var passende fyldt med tørvemasse. Han vidste - pr. fornemmer - hvor meget. Derefter kørte han dyndet ud og væltede det i træforme med plads til to snese tørv. Tørv blev altid omtalt i snese. Derefter fordelte „jævneren” massen og glattede pænt hele formen jævnt med sin dertil indrettede træskovl og vendte formen til næste børfuld.

Formbrændselfabrikken set fra vest - vinteren 1963.

Nu skulle hele tørvfladen til tørre 8-10 dage, hvorefter de blev talt ud og mærket af med 150 snese - 3000 tørv til hver stak tørv. (Afmærkning samt salg og levering var mor

Olgas job). Så gik man i gang med at rejse tørv - 2 rækker stillet sammen, så de kunne tørre. I reglen blev det gjort af store børn fra Hundborg og Snedsted. Der kunne tjenes gode penge (akkorder på hele produktionen var vedtaget af arbejder og producenter inden sæsonen).

Der kunne leges ind imellem arbejdet eller evt. kastes et par fiskekroge ud. Det var ikke sjældent, Olga kom og spurgte, om vi ville med til Førby sø og bade om aftenen. Så blev vi alle hentet (Olga havde bil og kørekort fra 1924). Bilen var læsset godt til. Vi holdt altid ved bageren, og alle fik en is. Det var glade tider. Der var også altid godt humør ved æltemaskine-holdet. De kunne mange historier og vittigheder i spisepauserne. Selv om de arbejdede hårdt, var der nok ikke det akkordræs, som kendes i vores tid.

Formbrændselfabrikken set fra øst. Det lille, hvide hus var kontoret (sommerhus).

Når tørvene havde stået i rækker nogle dage, kunne de samles i stakke til sidste lagring inden salg og levering.

Der kunne som regel lægges tørv ud på samme parcel tre gange hver sommer.

Efterhånden blev der flere ælteværker. Og da krigen kom, blev der stor efterspørgsel og rationering - også af brændsel. Dengang var der nok 20 æltemaskiner. Dette bevirkede, at man gik til bunds i tørvejord og kom til hårdt underlag, som ikke var egnet til brændsel. Der blev fundet mange sorte egestammer i tørvejorden. Efterhånden var der flest store vandhuller, hvor lystfiskere fangede mange skaller, aborrer og gedder. Der blev også fanget mange ål, men det lakkede mod enden med tørvefabrikation.

Sidst i 1950'erne købte Carl Dybdahl maskiner til fremstilling af formbrændsel. Det var presset tørvejord, som kom ud i kugler og pølser. Der var også god varmeværdi i det.

Interessentselskabet for Hundborg-Gjærsbøl mose var nu i forbindelse med Hedeselskabet, som kom til at stå for vandsenkning og udjævning af alle vandhuller m.v. Der blev foretaget partsfordeling af parceller osv. Derfor er mosen nu landbrugsjord.

Vi, der husker mosen med hele dens idyl af liv og glade dage, bevarer det som et kært minde. Der var et fugleliv uden lige med rugende viber, måger og ænder samt lystfiskeri og jagt. Ved hussalg fandt vi på loftet forskelligt, bl.a. matrikelkort og papirer fra udtørringen af mosen, hvor far arbejdede sammen med Hedeselskabets medarbejdere, fordi han kendte hver plet af mosen.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1998, side 69-72).